

Potpukovnik
mr PAVIĆ KOSTIĆ

*Društvena samozaštita—integralni deo socijalističkog samoupravljanja**

Teorijsko određenje opštenarodne odbrane i društvene samozaštite kao delova jedinstvenog odbrambeno - zaštitnog sistema

Razvojem socijalističkih samoupravnih odnosa, zasnovanih na društvenoj svojini i slobodno udruženom radu, otvoren je proces podruštvljavanja u svim oblastima društvenog života, što znači i na području odbrane i zaštite, potvrđujući životvornost Titove misli da socijalistički samoupravni sistem zahteva i omogućava »da udruženi proizvođači i građani organizuju odbrambene snage društva kao svoje sopstvene snage«.

Kao integralne funkcije i konstitutivni elementi političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, opštenarodna odbrana (ONO) i društvena samozaštita (DSZ) čine jedinstven odbrambeno-zaštitni sistem, u čijoj su osnovi trajni interesi radničke klase, naroda i narodnosti Jugoslavije.

Za razmatranje opštenarodne odbrane i društvene samozaštite kao jedinstvenog sistema posebno je značajan Jedanaesti kongres SKJ, gde se, u kongresnim dokumentima, prvi put u nas eksplicite govori o tom jedinstvu. Tu je istaknuto da »opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu treba dalje izgrađivati kao međusobno povezane funkcije našeg političkog sistema koje se u ostvarivanju jedin-

* Deo teksta iz odbranjene magistarske teze »Društvena samozaštita u oružanim snagama SFRJ«.

stvenog cilja uzajamno prožimaju i dopunjuju»,¹ i da će Savez komunista podsticati dalju teorijsku i praktičnu dogradnju sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite.

Osnovna karakteristika opštenarodne odbrane i društvene samozaštite kao jedinstvenog odbrambeno-zaštitnog sistema je u tome što se i jedna i druga izgrađuju i ostvaruju na jedinstvenim društveno-političkim osnovama i što su međusobno povezane u ostvarivanju zajedničkog cilja — odbrane zemlje i Ustavom SFRJ utvrđenog društvenog uređenja. One, isto tako, imaju i jedinstveno socijalno i klasno izvoriste — u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji, i jedinstvene naučne osnove — u marksizmu tj. u marksističkoj teoriji o naoružanom narodu, kao i u teoriji i praksi samoupravljanja. Njihovo jedinstvo se »ogleda i u činjenici što i jedna i druga počivaju na snazi, organizovanosti i stabilnosti društva, što su osnovni nosioci i jedne i druge funkcije iste društvene snage i društveni subjekti»², što su svi subjekti samoupravno organizovanog društva istovremeno i subjekti sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite.

I opštenarodna odbrana i društvena samozaštita izrastaju iz socijalističkog samoupravljanja, njegove su trajne funkcije i u njegovim okvirima se ostvaruju kao oblici podruštvljavanja poslova odbrane i zaštite. Zajedničko im je i to što su međusobno povezane funkcije koje se uzajamno prožimaju i dopunjuju na idejno-političkim, radničko-klasnim osnovama i iskustvima narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije. One se u praksi ostvaruju.

Opštenarodna odbrana i društvena samozaštita ostvaruju se brojnim zajedničkim aktivnostima, ali, u isto vreme, imaju i svoje posebne aktivnosti i sadržaje, tako da su, kao delovi jedinstvenog odbrambeno-zaštitnog sistema, relativno samostalne.

Prema čl. 3 Zakona o opštenarodnoj odbrani »opštenarodna odbrana je jedinstven sistem organizovanja, pripremanja i aktivnog učešća radnih ljudi i građana, samoupravnih organizacija i zajednica, društveno-političkih i drugih organizacija i društveno-političkih zajednica u odvracanju i sprečavanju agresije i drugih opasnosti po zemlju, u oružanoj borbi i u drugim oblicima opštenarodnog otpora i u izvršavanju drugih zadataka radi odbrane nezavisnosti, suvereniteta, teritorijalne celokupnosti i Ustavom SFRJ utvrđenog društvenog uređenja«. Drugim rečima, osnovna funkcija opštenarodne odbrane jeste odvracanje i sprečavanje agresije i drugih opasnosti po

¹ Jedanaesti kongres SKJ, »Komunist«, Beograd 1978, str. 180.

² Nikola Ljubičić: *Opštenarodna odbrana strategija mira*, VIZ, Beograd 1981, str. 108.

zemlju, a ako do agresije dođe — njeno slamanje. U opštenarodnoj odbrani oružana borba predstavlja odlučujući oblik suprotstavljanja agresiji, a oružane snage su osnovni nosilac oružane borbe.

Ustav SFRJ utvrđuje da se društvena samozaštita ostvaruje aktivnostima radnih ljudi i građana i drugih društvenih subjekata »radi zaštite ustavnog uređenja, samoupravnih prava radnih ljudi i drugih prava i sloboda čoveka i građanina, radi zaštite društvene imovine, obezbeđenja lične i imovinske sigurnosti radnih ljudi i građana i radi slobodnog društvenog razvoja«. ³ Reč je, znači, o tome da se osnovna funkcija društvene samozaštite, za razliku od opštenarodne odbrane čiji je najvažniji zadatak sprečavanje oružane agresije, sastoji u zaštiti ustavnog uređenja, samoupravnih i drugih prava i sloboda čoveka, društvene imovine i drugih društvenih vrednosti od neprijateljske delatnosti i drugih kriminalnih i društveno štetnih ponašanja. U društvenoj samozaštiti osnovni oblik suprotstavljanja neprijateljskoj delatnosti i drugim oblicima ugrožavanja društvenih vrednosti nije oružana borba već široka društvena akcija koja podrazumeva organizovano delovanje svih socijalističkih snaga na otklanjanju uzroka i onemogućavanju delatnosti kojima se ugrožavaju osnovne vrednosti našeg samoupravnog društva.

Bitna razlika između opštenarodne odbrane i društvene samozaštite je i u tome što oružane snage, kao deo sistema opštenarodne odbrane i osnovni nosioci oružane borbe, jesu snage kojima radni ljudi i građani ostvaruju isključivo svoje bitne opštedruštvene interese (zaštita nezavisnosti, suvereniteta, teritorijalne celokupnosti i Ustavom SFRJ utvrđenog društvenog uređenja). »Zbog toga, oružane snage moraju biti tako organizovane da pomoću njih radni ljudi i građani ostvaruju svoja prava i dužnosti u odbrani zemlje, a da pri tom ne mogu služiti za ostvarivanje pojedinačnih interesa bilo kojeg društvenog subjekta«, ⁴ što se postiže sistemom rukovođenja i komandovanja oružanim snagama (njime se obezbeđuje odgovornost oružanih snaga vrhovnom komandnom autoritetu).

Društvenom samozaštitom se međutim, štite ne samo najopštiji društveni interesi (po čemu je komplementarna sa opštenarodnom odbranom) nego i posebni i pojedinačni interesi. Ovde treba istaći da su u delu literature o društvenoj samozaštiti očigledna shvatanja da između opštenarodne odbrane i društvene samozaštite nema bitnih razlika, zbog čega je neophodno analizirati neka od njih.

³ Ustav SFRJ, Osnovna načela.

⁴ Mensur Ibrahimpašić: *Oružane snage u političkom sistemu socijalističkog samoupravljanja*, Politička uprava SSNO, Beograd 1979, str. 45.

Profesor dr Miodrag Šakić, u članku »Društvena samozaštita i opštenarodna odbrana čine jedinstvo bezbednosti SFRJ«, negira relativnu samostalnost opštenarodne odbrane i društvene samozaštite kao delova jedinstvenog odbrambeno-zaštitnog sistema. S tim u vezi on, između ostalog, navodi kako smatra »da se ne može govoriti ni o funkcionalnim ni o sadržajnim razlikama između opštenarodne odbrane i društvene samozaštite«,⁵ tvrdeći kako se one ne mogu u teoriji ni pojmovno odvajati. Iz takvog shvatanja proizilazi da između opštenarodne odbrane i društvene samozaštite nema razlika, te da se radi o terminima istog značenja tj. o sinonimima.

Konstatacija profesora Šakića da opštenarodna odbrana i društvena samozaštita postoje kao delovi jedinstvenog sistema i njegova tvrdnja da se opštenarodna odbrana i društvena samozaštita ne mogu ni pojmovno ni teorijski odvajati — međusobno se isključuju, jer su protivrečne. Ovo zbog toga što postojanje opštenarodne odbrane i društvene samozaštite kao delova jedinstvenog sistema pretpostavlja i podrazumeva postojanje pojmova »opštenarodna odbrana« i »društvena samozaštita«, a time i suštinskih razlika između ovih pojmova. Jer, pojam kao zamisao nekog predmeta misaono odražava suštinska svojstva tog predmeta, tj. svojstva koja ga određuju razlikujući ga od svih drugih predmeta.⁶

Navedeno shvatanje je nesaglasno i sa teorijom sistema po kojoj delovi, da bi pripadali nekom sistemu, moraju imati njegova bitna svojstva, u protivnom — gube vezu sa sistemom. Delovi sistema, isto tako, moraju biti i relativno samostalni, a ako to nisu oni postaju bezlični.⁷

Nastanak i razvoj društvene samozaštite

Društvena samozaštita ima svoje klasno-socijalno izvišće u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji, kao i u predratnom revolucionarnom radu KPJ. Vodeći borbu protiv klasnog neprijatelja, KPJ je bila stalno izložena raznim oblicima ugrožavanja (provale, provokacije, policijski progoni i hapšenja, frakcionaštvo i dr.) pa je zbog toga bila primorana da preduzima odgovarajuće mere

⁵ »Vojno delo« br. 4/80, str. 43.

⁶ Vidi: Bogdan Šešić, *Logika*, »Naučna knjiga«, Beograd 1977, str. 144—149.

⁷ Vidi: R. Stojanović: *Veliki ekonomski sistemi*, »Savremena administracija«, Beograd 1977.

samozaštite, kao što su: pravovremeno otkrivanje i paralisanje policijskih i drugih neprijateljskih akcija, jačanje konspiracije i budnosti u radu, čišćenje Partije od frakcionaša i kolebljivih elemenata itd. Uz to, Partija je uspela da ostvari obaveštajno-politički prodor u razne institucije i društvene strukture (vojsku, policiju, državnu administraciju, štamparije, logore i zatvore u kojima su bili zatočeni komunisti itd.) čime je dala značajan doprinos ne samo efikasnijoj samozaštiti, nego i većem idejno-političkom uticaju u tim sredinama. Samozaštitno ponašanje bilo je, dakle, sastavni deo ukupne delatnosti komunista, koji su u stalnoj i nepomirljivoj borbi sa klasnim neprijateljem sticali dragocena iskustva koja su bila osnova za organizovanje i ostvarivanje samozaštite u NOR-u i socijalističkoj revoluciji.

U nastojanju da slomi narodnooslobodilački pokret (NOP), neprijatelj se oslanjao ne samo na brojnu oružanu silu, nego i na dobro organizovan okupacioni sistem, brojne obaveštajne i policijske snage Nemačke, Italije, Bugarske i Mađarske, kao i na domaće izdajnike i njihove organizacije. Angažujući sve ove snage u borbi protiv NOP-a, neprijatelj je koristio raznovrsne metode — agenturno delovanje, psihološko-propagandnu delatnost, ucene, odmazde i sl. Stoga je u toku čitavog rata izuzetno velika pažnja poklanjana zaštiti jedinica, štabova, komandi, organa vlasti, narodne imovine, lične i imovinske sigurnosti građana, tajnosti borbenih dejstava i delovanja NOR-a u celini.

U vezi sa tim dr Vladimir Bakarić je u uvodnom izlaganju na 13. sednici Predsedništva CK SKJ naveo kako je naša »sigurnost u narodnooslobodilačkom ratu i našoj socijalističkoj revoluciji bila postavljena na najširoj osnovi i počivala je na samozaštitnom djelovanju svih politički organiziranih snaga narodnooslobodilačkog pokreta, prije svega na visokoj svijesti i samozaštitnom ponašanju našega naroda koji je znao štititi osnovne tekovine revolucije, čuvati njene najveće tajne i bio spreman i na vlastito žrtvovanje radi zaštite svojih boraca, ranjenika, bolnica, skladišta, jedinica Narodnooslobodilačke vojske i svih drugih vrijednosti revolucije i Narodnooslobodilačkog pokreta«. ⁸ Pored naroda, kao osnovnog subjekta samozaštite, nosioci samozaštite bili su narodnooslobodilački odbori, vojnopoza-dinski organi, jedinice, štabovi i komande, obaveštajno-bezbednosni organi i društveno-političke organizacije.

⁸ V. Bakarić: *Dokumenti 13. sednice Predsedništva CK SKJ*, »Komunist« 1975.

Narodnooslobodilački odbori, kao organi nove revolucionarne narodne vlasti, imali su i bezbednosnu funkciju, jer su bili dužni da se staraju o radu i bezbednosti na svojoj teritoriji i da, u tom cilju, vode borbu protiv pojava pljačke, krađe, razbojništva, nereda, špekulacije itd. Oni su, isto tako, bili dužni da, u saradnji sa vojnim vlastima i ostalim subjektima samozaštite, vode borbu protiv špijuna, izdajnika, saboteri i petokolonaša, kao i protiv neprijateljske propagande koja je bila usmerena na razbijanje bratstva i jedinstva naših naroda, ujedinjenih u zajedničkoj borbi za svoje političko, ekonomsko i nacionalno oslobođenje. Primera radi, u Uputstvu NOO za cetinjski srez, izdatom 16. marta 1942, piše: »Masama pravilno objašnjavati političku situaciju putem što češćih konferencija i raskrinkavati domaće izrode, špijune, objašnjavati narodu šta oni hoće, zašto se bore i pod čijim okriljem.«⁹

Vojnopozadinske vlasti svoju bezbednosnu funkciju ostvarivale su pomoću svojih oružanih jedinica — partizanskih i seoskih straža, koje su fizički obezbeđivale objekte i druge vrednosti na određenoj teritoriji, vodile borbu protiv ubačenih neprijateljskih grupa, terorista, dezentera i saboteri. One su vršile izviđanje i patroliranje, postavljale su zasede i izvodile druge akcije. Pored toga, bile su dužne da održavaju red na datom terenu, kontrolišu kretanje lica, obezbeđuju objekte koji su im bili povereni na čuvanje, i da štite stanovništvo od pljački, paljevina, nasilja itd.¹⁰

Ovako široko postavljanje samozaštite bilo je moguće zbog toga što se ona zasnivala na jedinstvu revolucionarnih ciljeva u borbi protiv okupatora, visokom patriotizmu, bratstvu i jedinstvu jugoslovenskih naroda i narodnosti, humanizmu, drugarskim odnosima između boraca i starešina, stalnoj brizi za ljude, itd. Ona je proizlazila iz visoke svesti — dubokog uverenja svakog pojedinca, svake jedinice i naroda u celini da je samozaštitno ponašanje neophodno radi uspešne borbe protiv neprijatelja. Suštinu samozaštitnog ponašanja činili su, dakle, visokosvestan, samoinicijativan i aktivan odnos svih progresivnih snaga pokreta prema obavezama, njihova potpuna uverenost u ciljeve borbe i spremnost da se za ostvarenje tih ciljeva podnose i najveće žrtve.

⁹ Uputstvo NOO za srez cetinjski za rad opštinskih odbora i formiranje partizanskih straža i narodnih četa, »Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u jugoslovenskih naroda«, tom III, knj. 2, str. 364.

¹⁰ Vidi: Naredba Vrhovnog štaba NOV i POJ od septembra 1942. o obrazovanju pozadinskih vojnih vlasti, AVII, fond NOR, kut. 6—A, reg. br. 4/1 i 4/3.

Neposredno po oslobođenju zemlje prišlo se stvaranju društveno-ekonomskih i materijalnih pretpostavki za razvoj socijalizma u našoj zemlji. U tom cilju je izvršena nacionalizacija sredstava za proizvodnju i konstituisanje državno-svojinskih odnosa. Izvršena je i nužna centralizacija društvenog kapitala. Država je dobila dominantnu ulogu u privredi i drugim područjima društvenog života. Budući da je tekovinama revolucije u to vreme pretila opasnost od restauracije starog sistema delovanjem razvlašćenih kontrarevolucionarnih snaga i njihovih saveznika u inostranstvu, to je država i na planu zaštite tih tekovina dobila dominantnu ulogu. O tome je Kardelj pisao: »Kao i svaka revolucija, i naša revolucija se protiv klasnih i političkih neprijatelja ogradila snažnim odbrambenim zidom državne vlasti kao oružjem te revolucije... Svako kolebanje u tom pogledu samo bi ponovo zaoštrilo stare suprotnosti i dovelo radničku klasu i sve socijalističke snage u opasnost da u većoj ili manjoj meri izgube socijalističke tekovine koje su revolucijom stvorili.«¹¹

Službi bezbednosti je postavljen zadatak da, uz svestranu podršku naroda, dakle osloncem na široku i snažnu samozaštitu, očisti zemlju od ostataka kvislinških formacija, banditskih grupa i agencije obaveštajnog i kontraobaveštajnog aparata, domaćih izdajnika i klasnog neprijatelja koji nije bio uništen u oružanoj borbi revolucije.

Služba državne bezbednosti i drugi državni organi imali su naglašenu ulogu u zaštiti tekovina revolucije i za vreme informbirovskih pritisaka na našu zemlju koji su trajali sve do 1953. godine.

Nastojeći da onemogući slobodan, samostalan i nezavisan razvitak Jugoslavije i da je politički i ekonomski potčini, Staljin je protiv Jugoslavije, uz podršku ostalih informbirovskih zemalja, primenjivao političke, ekonomske i vojne pritiske i raznovrsne subverzivne aktivnosti. Svi ti nasrtaji ostali su neuspešni, jer su nailazili na energičan otpor jugoslovenskih naroda i narodnosti, radničke klase i svih radnih ljudi, koji su, pod rukovodstvom KPJ, uspešno odbranili tekovine revolucije i vlastiti put izgradnje socijalizma.

I u tom periodu organi državne bezbednosti su »izvršavajući svoju ulogu zaštite socijalističkog poretka, nezavisnosti i bezbednosti zemlje, rukovođeni idejom Partije, dali značajan doprinos u borbi protiv Staljinovog nasrtaja na nezavisnost naše zemlje i samostalnost naše revolucionarne Partije.«¹² Ovako teške i odgovorne zadatke služba

¹¹ E. Kardelj: *Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja*, »Komunist«, Beograd 1977, str. 29.

¹² Četvrti plenum CK SKJ, »Komunist«, Beograd 1966, str. 15. i 16.

bezbednosti je mogla da izvrši zato što je bila povezana sa narodom, što se u svim akcijama oslanjala na njegovu snagu koja je služila kao bedem o koji su se lomile sve neprijateljske akcije preduzete protiv naše zemlje.

U to vreme tekovinama revolucije pretila je opasnost i od birokratizacije sopstvene vlasti, a administrativni način rukovođenja sve više je postajao kočnica daljeg razvoja socijalističkih proizvodnih snaga, zbog čega smo se opredelili za dalju izgradnju socijalizma na osnovama društvene svojine i socijalističkog samoupravljanja. Opredeljujući se za takav razvoj, društvo je bilo svesno da će se taj proces odvijati postepeno, zavisno od materijalnog i ukupnog društvenog razvoja, kao i »pod većim ili manjim pritiskom društvenih i političkih unutrašnjih i svjetskih suprotnosti u okviru kojih će se razvijati i međunarodna borba socijalističkih i antisocijalističkih snaga, samoupravnih i antisamoupravnih snaga vrlo heterogenog sastava, različitih polaznih idejnih pozicija, ali jedinstvenih u cilju da razbiju bratstvo i jedinstvo naših naroda, da potkopaju našu nezavisnost i naš politički sistem socijalističkog samoupravljanja«. ¹³ Takvo naše opredeljenje bilo je determinisano revolucionarnim kontinuitetom socijalističkog samoupravnog bića naše socijalističke revolucije, revolucionarnim težnjama naše radničke klase, naroda i narodnosti Jugoslavije i našom nezavisnom spoljnom politikom na osnovama nesvrstavanja.

Ustav iz 1963. godine daje snažan impuls razvoju socijalističkog samoupravljanja, tako da samoupravni odnosi počinju da obuhvataju sve oblasti društvenog života. Međutim, razvoj samoupravnih odnosa nailazi na otpor dogmatsko-birokratskih snaga, koje samoupravnoj praksi nameću određena nesamoupravna rešenja koja su slabila društvene, ekonomske i političke pozicije radničke klase i radnih ljudi u celini. »U uslovima zaoštrenih društveno-ekonomskih i političkih protivurečnosti u vrijeme intenzivne borbe za socijalističko samoupravljanje i demokratizaciju cjelokupnog društvenog života — a to znači borbe progresivnih protiv konzervativnih tendencija, socijalističkog samoupravnog koncepta razvoja našeg društva protiv pritisaka starih odnosa i tradicija, birokratsko-centralističkih i dogmatsko-hegemonističkih tendencija — došlo je do deformacija u radu službe bezbjednosti i njenog uprezanja u borbu za vlast u funkciji antisamoupravnih snaga«. ¹⁴ Radilo se o tome da su birokratsko-dog-

¹³ Dr. Ivan Lovrić: *Društvena samozaštita*. »Veselin Masleša«, Sarajevo 1979, str. 23.

¹⁴ *Isto*, str. 26.

matske snage, suprotstavljajući se kursu samoupravnog razvoja društva, zloupotrebile svoj položaj i stečeno poverenje naroda i SKJ u službu bezbednosti i pokušale da se nametnu kao sila iznad društva. Govoriti o tim deformacijama, drug Tito je naglasio da nije reč »o državnoj bezbjednosti kao cjelini; ogromna većina kadrova tamo su odlični ljudi. Ja govorim o pojedincima koji su se osilili, koji su stvorili vlast nad ljudima, vlast nad Savezom komunista, vlast nad našim društvom. Te deformacije prodrle su dalje, do preduzeća, fabrika, u razne društvene organizacije, svugdje.«¹⁵

Odlučnim stavom druga Tita i Četvrtog plenuma CK SKJ zadat je snažan udarac nosiocima birokratsko-dogmatskih shvatanja i deformacija u službi bezbednosti. Izvršene su značajne kadrovske i organizacijske promene unutar službe bezbednosti, a njen rad je sveden u zakonom propisane okvire i usmeren na borbu protiv klasnog neprijatelja. Ojačan je uticaj organizovanih socijalističkih snaga našeg društva, sa Savezom komunista na čelu, na rad službe. Obezbeđena je politička kontrola njenog rada, u skladu sa stavovima SKJ i druga Tita.

Plenum je, svojim stavovima i odlukama, otvorio proces bržeg razvoja samoupravljanja i demokratizacije društvenih odnosa u svim oblastima društvenog života. Stavom da »bezbednost demokratskog sistema treba, pre svega, da leži na javnim institucijama, a služba državne bezbednosti da bude organ protiv delovanja klasnog neprijatelja i spoljne opasnosti«¹⁶ Plenum je utvrdio osnovne pravce razvoja i prilagođavanja službe državne bezbednosti interesima i potrebama našeg društva. Poseban akcenat je stavljen na podružljavanje poslova bezbednosti i, s tim u vezi, na izgrađivanje shvatanja da su poslovi bezbednosti stalna briga ne samo organa unutrašnjih poslova i drugih državnih organa već pravo i dužnost radnih ljudi i građana i drugih društvenih subjekata.

Do ozbiljnijih inicijativa i akcija na planu ostvarivanja društvene samozaštite dolazi početkom 1968. godine, kada je Skupština SR Srbije usvojila Zaključke o društvenoj samozaštiti, da bi u toku 1969. i 1970. godine slična akta donele i ostale republike i pokrajine. Međutim, u tom periodu društvo se sučeljava sa prodorom nacionalističkih, anarholiberalističkih i drugih negativnih tendencija, koje su sputavale aktivnosti i na području društvene samozaštite, uključujući i aktivnosti organa bezbednosti kao njenog sastavnog dela. Govoreći o

¹⁵ Četvrti plenum CK SKJ, »Komunist«, Beograd 1966.

¹⁶ Isto, str. 91.

tome, dr Bakarić naglašava da smo se »tek poslije 21. sjednice Predsjedništva CK SKJ i Pisma druga Tita i Izvršnog biroa počeli u Savezu komunista redovitije i sa više sistema baviti pitanjima sigurnosti i njenim podružljavanjem.«¹⁷

Donošenjem Rezolucije Savezne skupštine o osnovama za ostvarivanje društvene samozaštite u sistemu samoupravljanja¹⁸ široko područje društvene samozaštite počinje i normativno brže da se reguliše. U tom dokumentu je, sem ostalog, data i fizionomija društvene samozaštite. U celini, usvajanje Rezolucije je predstavljalo snažan podstrek svim samoupravnim subjektima za pokretanje brojnih akcija u izgradnji sistema društvene samozaštite koja je ustavna kategorija postala već u ustavnim amandmanima 1971. godine. Amandmanom 29. prvi put se u najvišem zakonu zemlje propisuje da u SFRJ svi narodi i narodnosti, radni ljudi i građani, u okviru svojih prava i dužnosti, ostvaruju društvenu samozaštitu. Tri godine kasnije, u Ustavu SFRJ, usvojenom februara 1974. godine, društvena samozaštita se određuje ne samo kao ustavna kategorija već i kao jedno od osnovnih načela našeg društveno-političkog sistema.

Ustavno određenje društvene samozaštite polazi od uloge radničke klase i radnih ljudi u političkom sistemu socijalističkog samoupravljanja, jer »radnička klasa i svi radni ljudi nosioci su vlasti i upravljanja drugim društvenim poslovima. Radnička klasa i svi radni ljudi ostvaruju vlast i upravljaju drugim društvenim poslovima organizovani u organizacije udruženog rada i druge samoupravne organizacije i zajednice, te klasne i druge društveno-političke i društvene organizacije.«¹⁹

Društvena samozaštita je svestrano razmatrana na Desetom, Jedanaestom i Dvanaestom kongresu SKJ. Na Desetom kongresu SKJ posebno su naglašene potreba organizovanog usmeravanja društvene samozaštite i uloga subjektivnih snaga u njenom ostvarivanju. Ističući značaj društvene samozaštite, drug Tito je rekao da nju dalje treba razvijati u skladu sa razvojem socijalističkog samoupravnog sistema. Poseban značaj za dalje i potpunije ostvarivanje društvene samozaštite imaju Zaključci 13. sednice Predsedništva CK SKJ (1975) i Zaključci 27. sednice Predsedništva CK SKJ (1977).

U Rezoluciji Jedanaestog kongresa SKJ se, između ostalog, kaže da izgradnja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja i dostignuća u opštenarodnoj odbrani i društvenoj samozaštiti omoguću-

¹⁷ V. Bakarić: *Isto*.

¹⁸ *Službeni list SFRJ*, br. 40/73.

¹⁹ *Ustav SFRJ*, čl. 88.

vaju i zahtevaju dalje podruštvljavanje, razvijanje i jačanje odbrane i zaštite kao integralnih funkcija samoupravnih odnosa i stvarnog dela samoupravnih prava i odgovornosti radnih ljudi i građana i ostalih subjekata društva.²⁰

Dvanaesti kongres SKJ ističe da je svestrano jačanje opštenarodne odbrane i društvene samozaštite jedini put koji garantuje očuvanje nezavisnosti, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka SFRJ. Kongres s tim u vezi naglašava da će Savez komunista težište aktivnosti usmeriti »na jačanje jedinstva opštenarodne odbrane i društvene samozaštite; na podsticanje podruštvljavanja u toj oblasti; na modernizaciju i podizanje borbene sposobnosti i moralno-političkog jedinstva oružanih snaga; na organizovano suprotstavljanje svim oblicima specijalnog rata; na pripremanje privrede i društvenih delatnosti za opštenarodni odbrambeni rat i na organizovanje i osposobljavanje svih subjekata političkog i društveno-ekonomskog sistema, i Jugoslavije kao celine, za odbranu i zaštitu od svakog oblika spoljnog i unutrašnjeg ugrožavanja.«²¹

Klasni karakter i osnovne karakteristike društvene samozaštite

Klasni karakter društvene samozaštite ogleda se u tome što ona, po svojoj klasnoj suštini, izražava »proces borbe za oslobođenje rada i čoveka« u sferi zaštite, tj. proces izrastanja radničke klase, odnosno radnih ljudi u neposredne i kreativne subjekte zaštite.

Afirmacija radničke klase kao osnovne snage društvenog razvika rezultat je razvoja socijalističkih samoupravnih odnosa zasnovanih na društvenoj svojini i slobodno udruženom radu, jer je »društvena svojina, kao izraz socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa među ljudima, osnova slobodnog udruženog rada i vladajućeg položaja radničke klase u proizvodnji i društvenoj reprodukciji u celini.«²² Konstituisanjem društvene svojine otvoren je proces demonopolizacije državnih funkcija tj. proces postepenog isključivanja države kao posrednika između proizvođača i sredstava za proizvodnju, proces razvijanja slobodno udruženog rada kao osnove društvene moći radničke klase i radnih ljudi uopšte.

²⁰ Jedanaesti kongres SKJ, str. 180.

²¹ Dvanaesti kongres SKJ, »Komunist«, Beograd 1982, str. 119.

²² Ustav SFRJ, Osnovna načela.

Društvena svojina je, dakle, osnova društvene moći radničke klase, jer samo ona omogućava da radnička klasa zauzima vladajući položaj u sferi materijalne proizvodnje i društvene reprodukcije. U našem samoupravnom društvu, integrisanom na društvenoj svojini, takav (vladajući) položaj imaju slobodno udruženi proizvođači, ali ne kao izolovani pojedinci niti kao pripadnici nekog posebnog kolektiviteta, već kao radnička klasa. Društvena svojina je osnova sposobnosti radničke klase da ovlada celinom proizvodnje i društvene reprodukcije. Ona je zbog toga, u isto vreme, i osnova društvene moći radničke klase da ovlada i ostalim oblastima društvenog života, pa time i društvenom samozaštitom, koja predstavlja istorijski trajan interes radničke klase u borbi za njeno konačno oslobođenje.

Društvena samozaštita ima, dakle, klasni karakter koji se, prvenstveno, ogleda u tome da je ona izraz interesa radničke klase, izraz zajedničkog socijalnog interesa radnih ljudi i njihovih asocijacija.

Razvojem socijalističkih samoupravnih odnosa, zasnovanih na društvenoj svojini i slobodno udruženom radu, radnička klasa sve više dolazi u društvenu poziciju da neposredno ostvaruje svoju vodeću ulogu i u oblasti odbrane i zaštite. Time se proširuju njena samoupravna prava i jača njen vladajući položaj u društvu, ali i odgovornost za zaštitu samoupravljanja i vlasti radničke klase, bratstva i jedinstva i ravnopravnosti naroda i narodnosti Jugoslavije, i drugih vrednosti našeg samoupravnog društva. Govoreći o tome, Kardelj je naglašavao kako je »opšti politički interes radničke klase i svih radnih ljudi kao samoupravljača u našem društvu u tome da održe i brane sistem socijalističkog samoupravljanja i samoupravne demokratije.«²³

Iskustva naše socijalističke revolucije i posleratnog socijalističkog samoupravnog razvoja zemlje ukazuju na stalne pokušaje klasnog neprijatelja da ugrozi tekovine revolucije i naš socijalistički samoupravni razvoj, što po Kardelju znači da »kontrarevolucija nije digla ruke, nego naprotiv nastoji da iskoristi svaku teškoću našeg društva da se pojavi na političkoj sceni i da mu zada podmukle udarce, pogotovo kada iza sebe oseća podršku određenih krugova iz inostranstva.«²⁴

Osnovne karakteristike društvene samozaštite izražavaju se u tome što je ona i izraz i funkcija socijalističkog samoupravljanja; osnova na kojoj se ostvaruje zaštita svih vrednosti društva; i opštedruštvena preventiva.

²³ E. Kardelj, *Pravci razvoja ...*, str. 137.

²⁴ E. Kardelj, *Izlaganje na Jedanaestom kongresu SKJ*.

Društvena samozaštita je *konstitutivni elemenat političkog sistema socijalističkog samoupravljanja* i jedna od njegovih funkcija. Ona je imanentna socijalističkom samoupravljanju, što znači da je objektivno uslovljena razvojem socijalističkih samoupravnih odnosa iz kojih izvire, na kojima se zasniva i čiji je integralni deo. Društvena samozaštita je prirodan, sastavni deo samoupravljanja i najadekvatniji oblik njegove zaštite.

Socijalistički samoupravni odnosi zahtevaju i omogućavaju da se društvena samozaštita izgrađuje na najširoj društvenoj osnovi, na odlučujućoj ulozi radničke klase i na stvaralačkom angažovanju radnih ljudi i građana, naroda i narodnosti Jugoslavije.

Proces samoupravne transformacije društva i prerastanje samoupravljanja u celovit sistem društvene organizacije zahtevao je, dakle, i odgovarajuću transformaciju zaštitne funkcije društva. Suštinu te transformacije čini podruštvljavanje zaštite, tj. »prenošenje« još jedne klasične državne funkcije na najširu društvenu osnovu — radne ljude i građane, čime se proširuju njihova samoupravna prava i slobode. Pravo na odlučivanje o poslovima zaštite proizlazi iz prava na samoupravljanje, koje je, kako ističe E. Kardelj, »osnova svih sloboda i prava radnih ljudi i građana u našem socijalističkom društvu«. ²⁵ Drug Tito u vezi s tim kaže: »Nemoguće je zamisliti ostvarivanje samoupravnih prava našeg radnog čovjeka u oblasti ekonomskog, političkog, kulturnog i društvenog života bez ostvarivanja takvih prava u oblasti odbrane i zaštite«.

Socijalističko samoupravljanje obezbeđuje širok prostor za organizovano i samoinicijativno učešće radnih ljudi i građana u društvenoj samozaštiti, motiviše ih da ga štite kao sistem, odnosno kao opšti i zajednički interes i u okviru tog interesa svoj lični, odnosno interes užeg kolektiva. Jer, radni ljudi i građani su sudbinski vezani i trajno opredeljeni za samoupravni sistem, vitalno zainteresovani za njegov dalji razvoj i motivisani da ga štite.

Društvena samozaštita ne dolazi spolja, ona nije nametnuta u ime nekih apstraktnih potreba i ciljeva, već proizlazi iz uslova i odnosa koje stvara i iziskuje samoupravljanje. U tim i takvim odnosima čovek štiti vrednosti koje stvara, svoju sredinu, svoje društvo, samog sebe.

Samoupravljanje i društvena samozaštita međusobno su zavisni i uslovljeni. Razvojem socijalističkih samoupravnih odnosa i jačanjem vladajućeg položaja radničke klase u udruženom radu, naše

²⁵ E. Kardelj, *Pravci razvoja* ..., str. 119.

društvo postaje sve otpornije prema svim oblicima ugrožavanja društvenih vrednosti, a time jačaju i društvena samozaštita i odbrambeno-zaštitna snaga samoupravnog društva u celini. U dokumentima Jedanaestog kongresa SKJ o tome je rečeno da »izgradnja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja i dostignuća u opštenarodnoj odbrani i društvenoj samozaštiti omogućavaju i zahtevaju dalje podruštvljavanje, razvijanje i jačanje odbrane i zaštite kao integralnih funkcija samoupravnih odnosa i sastavnog dela samoupravnih prava i odgovornosti radnih ljudi i građana i ostalih subjekata društva«. ²⁶ Isto tako, razvojem društvene samozaštite obezbeđuje se veća stabilnost i nesmetan razvoj socijalističkih samoupravnih odnosa. Samo u onoj meri u kojoj se društvena samozaštita bude javljala kao izraz neposrednog angažovanja samoupravno organizovanih radnih ljudi i građana i sama će doprinositi stalnom izgrađivanju i razvijanju novih socijalističkih samoupravnih normi ponašanja i izrasti u bitan faktor učvršćivanja, razvijanja i zaštite našeg socijalističkog samoupravnog društvenog sistema, njegovih tekovina i vrednosti.

Razvoj socijalističkih samoupravnih odnosa, isto tako zahteva da se radni ljudi i građani i sve organizovane socijalističke snage još više i odgovornije angažuju na ostvarivanju društvene samozaštite u svojim sredinama. Kao osnovni nosioci vlasti i upravljanja svim društvenim poslovima, samoupravno organizovani radni ljudi i građani sami organizuju društvenu samozaštitu u svim oblicima udruženog rada i društvenog organizovanja, dok samo neophodne zajedničke poslove prenose na društvene za to specijalno organizovane institucije, ²⁷ kao što su: pravosudni organi, organi unutrašnjih poslova, služba društvenog knjigovodstva, carinski organi, inspeksijske službe i dr. Svi ti organi i službe, kao specijalizovani deo društvene samozaštite, ostvaruju samozaštitnu funkciju, ali ne kao svoj monopol, već kao društvenu funkciju u kojoj oni imaju stručnu ulogu i za koju im je društvo dalo posebna ovlašćenja. Država je i u ovoj funkciji samo institucionalizovani izraz diktature proletarijata, oruđe radničke klase preko koga ona, kad je to nužno, štiti svoje interese kao nosilac vlasti, i preko posebno organizovanih snaga, odnosno putem prinude. Reč je o tome da država nije izraz nekog »višeg interesa«, nego se radi o samoupravno organizovanoj državi koja sve više gubi karakteristike predstavničke države i otuđene društvene sile i koja se, iako zadržava neke svoje attribute, u osnovi javlja u funkciji razvoja samoupravljanja, ali ne izvan niti iznad ljudi i njihovog klasnog interesa.

²⁶ *Jedanaesti kongres SKJ*, str. 180.

²⁷ *Isto*, str. 187.

Kao osnova na kojoj se ostvaruje zaštita svih vrednosti društva, društvena samozaštita predstavlja *najširu osnovu bezbednosti SFRJ*. Ovo zbog toga što se društvena samozaštita ostvaruje i razvija kao deo ukupne idejno-političke aktivnosti svih organizovanih socijalističkih snaga, kao redovna funkcija i sadržaj delatnosti svih subjekata društva, kao potreba i značajan činilac razvoja samoupravljanja.

Jedanaesti kongres SKJ ističe da se društvena samozaštita razvija na najširoj osnovi, kao organizovano i povezano delovanje svih samoupravnih subjekata — radnih ljudi i građana, društveno-političkih i društvenih organizacija i državnih organa i službi radi zaštite ustavnog uređenja, samoupravnih prava i drugih prava radnih ljudi, društvene imovine i drugih društvenih vrednosti.

Ostvarivanje društvene samozaštite kao najšire osnove bezbednosti pretpostavlja aktivan i stvaralački odnos samoupravno organizovanih radnih ljudi i građana i svih drugih društvenih subjekata prema zaštiti društvenih vrednosti u organizacijama udruženog rada, samoupravnim interesnim i mesnim zajednicama, društveno-političkim zajednicama, u jedinicama oružanih snaga, u školama i na fakultetima, u naučnim i drugim institucijama. S tim u vezi Jedanaesti kongres SKJ ističe da se posebna pažnja mora poklanjati organizovanju i ostvarivanju društvene samozaštite u mesnim zajednicama, organizacijama udruženog rada i opštinama, kako bi samoupravno organizovani radni ljudi i građani, svojom aktivnošću i sopstvenim snagama i sredstvima, štitili društvene i materijalne vrednosti i samoupravljanje na svojim područjima od svih oblika ugrožavanja. To podrazumeva i konkretnu borbu protiv svih antisamoupravnih i antisocijalističkih pojava i njihovih nosilaca.

Sa stanovišta daljeg razvoja društvene samozaštite kao osnove bezbednosti našeg samoupravnog društva, posebno je značajno da prevlada shvatanje da poslovi društvene samozaštite u osnovnoj organizaciji udruženog rada, mesnoj zajednici i svim drugim oblicima osnovnog radnog i društvenog organizovanja nisu briga samo i prvenstveno profesionalnih organa i službi, niti su spontani automatizam samoupravne prakse, odnosno neki posebni organizam iznad ili izvan samoupravne strukture, već integralni deo društveno-političkog sistema, smišljena i organizovana aktivnost u kojoj učestvuju radni ljudi i građani na svojim zborovima, njihovi samoupravni organi, delegacije i delegati, društveno-političke i društvene organizacije sa Savezom komunista na čelu.

Po svojoj suštini, sadržaju i ciljevima ostvarivanja društvena samozaštita predstavlja *opštedruštvenu preventivu*, što znači da je te-

žistište samozaštitnog delovanja usmereno na otklanjanje uzroka društveno štetnih pojava i uslova koji pogoduju njihovom ispoljavanju.

Preventivno delovanje podrazumeva preduzimanje raznovrsnih mera (socijalno-ekonomskih, socijalno-zaštitnih, zdravstvenih, vaspitno-obrazovnih, idejno-političkih i drugih), a njihovu primenu pojedinih mera opredeljuju oblici i način ispoljavanja društveno štetnih pojava. Stoga se neće primenjivati iste mere, na primer, u suprotstavljanju neprijateljskoj delatnosti kao i u sprečavanju požara; ili u sprečavanju privrednog kriminala kao i u predupređenju saobraćajne delikvencije.

Suštinu preventivnog delovanja protiv neprijateljske delatnosti čini, pre svega, idejna i politička aktivnost subjektivnih socijalističkih snaga sa Savezom komunista na čelu i široka politička akcija društva. Pravovremenom i efikasnom političkom akcijom najuspešnije se onemogućava neprijateljska delatnost i sužava prostor za njeno ispoljavanje. Posebno je značajno da preventivna aktivnost protiv neprijateljskih, antisamoupravnih, kriminalnih i drugih negativnih pojava bude široko organizovana i da se ostvaruje u neposrednoj praksi svih društvenih činilaca i na svim nivoima samoupravne i političke organizovanosti društva.

Iako suštinu društvene samozaštite čini preventivno a ne represivno ponašanje, naše društvo se ne može odreći primene i mera prinude — represije. Jer, u sadašnjim društvenim uslovima, čija je jedna od odlika ograničenost materijalnih i društvenih mogućnosti, dolaze do izražaja unutrašnje i spoljne protivrečnosti i na toj osnovi se manifestuju razni oblici inkriminisanog i sličnog ponašanja, za čije suzbijanje preventivno delovanje ne bi bilo dovoljno efikasno bez primene odgovarajućih represivnih mera.

Kod primene mera prinude posebno je važno pravovremeno otkrivanje inkriminiranih radnji i adekvatno represivno reagovanje, pri čemu nije toliko bitna strogost kažnjavanja, mada i ona, s obzirom na učinioca i datu društvenu klimu, mora adekvatno dolaziti do izražaja, već pravovremenost i efikasnost otkrivanja delikata iz domena kaznenog prava. Bilo bi međutim, neprihvatljivo apsolutizovati vrednost represivnih mera a zapostaviti preventivne mere, jer se iz iskustva zna da se korišćenjem samo ili prvenstveno represivnih mera, bez obzira na njihovu strogost, ne mogu postići značajniji rezultati. Stoga sredstva državne prinude, odnosno represivne mere, treba primenjivati samo onda kada je to zaista neophodno sa gledišta odbrane socijalističkog i samoupravnog društva, odnosno sa stanovišta efikasnije zaštite društvenih vrednosti.